

БРИТАНЦИТЕ ЈА "ВЕНЧ СО ЈУГОСЛАВИЈА, АЛ

Тодор Чепреганов е роден на 20.9.1955 година во Штип. Основно образование завршува во родниот град, а средно училиште во Скопје. Во 1979 година дипломира на Филозофскиот факултет во Скопје, група Историја. Истата година се вработува во Институтот за национална историја. Постдипломски студии завршува во 1981 година, магистрира на 9 мај 1989 година, а докторира на тема: "Велика Британија и македонското прашање во светлината на меѓународните односи (2 август 1944-1949)". Во меѓувреме гради академска и професорска кариера. Истражува во Архивот на МПО во Форт Фејн-САД, "копа" по архивите на Велика Британија, пронаоѓа документи за Македонија во Австралија, а често истражува и во архивите на балканските земји. Автор е на повеќе книги, пишува статии и написи, а истовремено е раководител на низа значајни проекти, научни симпозиуми, меѓународни конференции итн., поврзани со судбината на македонскиот народ и неговата државотворност.

■ Разговорот го водеше: **Кокан СТОЈЧЕВ**

Во текот на оваа година ќе бидат одбележани повеќе годишнини на значајни настани и на истакнати личности од историјата на македонскиот народ и држава. Меѓутоа, согледувајќи ги сите аспекти од Програмата за 2006 година, парадоксално делува начинот на кој им се дава истоветно значење на настани како, на пример, 5 години од потпишувањето на Рамковниот договор со 60 години од Граѓанската војна во Грција. Како ги оценувате ваквите ситуации? Дали политичарите во свои раце ги земаат работите наместо тоа да ги прават историчарите или научниците?

ЧЕПРЕГАНОВ: Секоја година Институтот за национална историја се јавува во улога на носител на одредени одбележувања од историјата на македонскиот народ. Така, на пример, во 2003 година, по повод 100 години од Илинденското востание, Институтот за национална историја организираше околу 40 чествувања. Значи, се организираат предавања, тркалезни маси, симпозиуми итн. но, во тој контекст треба да се нагласи дека сите одбележувања, кои ќе се случат во 2006 година, а во кои носител ќе биде ИНИ, се оние за кои државата ништо не плаќа. Тоа значи дека Институтот мора од свои средства да издвои пари за да ги организира овие манифестации, кои се значајни за историјата на македонскиот народ.

АВАА" МАКЕДОНИЈА БАНИЈА И БУГАРИЈА

 Меѓутоа, на личностите од поновата историја не може да им се даде таква пригода и такво значајно место, бидејќи ќе им се овозможи простор тие да можат да се мерат, на пример, со дејците од Илинденското востание итн.?

ЧЕПРЕГАНОВ: Се разбира дека има дилеми околу ова прашање, но одредени историски настани или личности од историјата не можат да имаат исто значење, иако во програмата, во делот каде се обврските на Владата, има политика. Таа ја презема одговорноста за одбележување на годишнините на одредени настани. Значи, за тие одбележувања ќе се одвојат финансиски средства, но за жал, кога институтите организираат такви работи, тогаш нема пари. Инаку, што се однесува до прашањето за градација на личностите и на настаните од минатото, на пример, оваа година е 60 години од Граѓанската војна во Грција, а слушнавме дека ќе се прославуваат и 5 години од судирот, или конфликтот, како што тие ја оквалификуваат 2001 година, односно нив државата ги става на исто рамниште.

 Дали до оние кои седат во Собранието допира стручното мислење?

ЧЕПРЕГАНОВ: Претставник на ИНИ е вклучен во правењето на Програмата за одбележување значајни годишнини од историјата, која ја подготвува Комисијата при Собранието на РМ. Значи, како институција поднесуваме предлози, кои како настани од историјата на македонскиот народ се значајни за таа година. Но, Комисијата ги разгледува, ги отфрла или ги прифаќа. И тука завршува нашата работа. Другата работа е во Собранието. Пратениците ги усвојуваат годишнините за одбележување, односно на кој настан ќе му се даде државно чествување или тоа ќе остане во рамките на институциите.

 Во однос на прашањето што всушност ни се случи во 2001 година Вие имате свој конкретен став, на што се базира Вашата слобода во изразувањето? Дали сега може да се даде некоја историска оценка, односно има ли победници и поразени?

ЧЕПРЕГАНОВ: Несомнено е дека судирот од 2001 година сè уште е свежа работа. Поради него сè уште работат емоциите, а и фрустрациите, кои и кај едната и кај другата страна се многу живи, не дозволуваат да се седне да се дискутира, и врз база на определени факти да се донесат одредени заклучоци. Двете страни имаат различна перцепција. На пример, учествувајќи во неколку проекти, дури со еден именуван "Како да се соочиме со минатото, со војната од 2001 година", минав низ 9 града, при што отворено дискутиравме со луѓето за овој проблем. Но, не можевме да донесеме одредено научно гледиште за она што всушност ни се случи во текот на таа година. Сигурно дека ние како учесници и живи сведоци на настаните можеме да дадеме своја оценка, но дали таа ќе биде прифатлива за едната страна. Македонците имаат своја приказна, а Албанците нивна. Со истиот проблем се соочија и Најчевска и Хелсиншкиот комитет, кои со наставниците по историја организираа проект за да направат некоја прифатлива содржина, која би се предавала во училиштата. Меѓутоа, и учесниците во проектот не можеле да ги избегнат приказните на македонската и на албанската страна. Онаа до која дојдоа, и беше прифатена од двете страни, е нешто меѓу двете. Тоа значи не е историја, туку повеќе социо-политиколошки или психолошки

пристап кон проблемот. Затоа, оваа година сме во преговори со неколку институти да земеме и да направиме научен собир, кој од научен аспект ќе се осврне на 2001 година. Но, и во разговорите со другите колеги, кои на некој начин се занимаваат со оваа проблематика, дојдовме до иста констатација дека основно прашање е зошто самите учесници во настаните од 2001 година не сакаат да зборуваат? Како да не се "кадри" да разговараат!

ОХРИДСКИОТ ДОГОВОР КАКО НАШ "ИЗВОЗЕН" ПРОИЗВОД

 Зошто се чувствува страв или молк околу оваа тема?

ЧЕПРЕГАНОВ: Не знам дали се чувствува страв или молк, но сепак сите учесници треба да зборуваат, а ние можеме само да претпоставуваме. На тој план, знам дека само господинот Љубе Бошкоски ја објави книгата "Мојата борба". Се вртат и други информации дека постојат уште некои написи, кои се напишани во врска со загинатите бранители на Македонија, а веќе имавме можност во дневниот печат да прочитаеме дека еден од пратениците - функционери бара ист однос за бранителите на Македонија и за членовите на ОНА, односно сметаат дека и едните и другите се бореле за оваа држава. Во овој момент, прашање е како тоа ќе се прифати? Едната страна вели дека ги повикале да го бранат уставниот поредок на РМ, бил загрозен територијалниот интегритет на Македонија. Значи, имаме напад, односно некаква агресија. Но, сега дојдовме до ситуација оние кои во прво време беа нарекувани како терористи, да станат борци за човекови права, а тоа, да пот-

сетиме, Македонците го чувствуваат како загрозување на територијалниот интегритет на државата. Во меѓувреме ни се случи и Рамковниот договор, за кој некои велат дека бил добра основа за мирен соживот. Но, ќе видиме до каде ќе оди, бидејќи многумина не се согласуваат со констатацијата дека наводно Договорот претставува база за натамошен соживот. Дури се бара тој да претставува наш извозен производ и да биде искористен за други кризни региони во светот. Меѓутоа, сè уште останува да се види што ќе се случи со него во иднина. Оттука доаѓаме до основата, историјата е наука за минатото, таа не е футуристичка наука за да знаеме што ќе се случи. Мислам дека треба отворено да се проговори за судирот, иако сè уште се свежи раните од него. Во овој момент, многу работи не се дојдени на свое место, така и во поглед на она што бараат Албанците, затоа што ние гледаме како да го реализираме охридскиот Договор додека, пак, другите имаат спротивно мислење. Мислам дека останува сами да се соочиме со судирот и сами да дојдеме до некоја заедничка цел.

За Албанците судирот од 2001 година претставува албанско востание, додека македонската политичка олигархија, дури и наука, различно го толкува овој историски настан. Каква тежина со себе носи терминот албанско востание? Може ли тој да нè насочува кон некои историски настани или геостратегиски и политички движења во регионот, кои се случувале за време на НОВ и потоа?

Не може критериумите за изработка на проекти или за објавување книги да бидат исти за сите дисциплини. На пример, математиката, физиката имаат други стандарди, додека општествените науки располагаат со своја специфични процедури. Лани ИНИ доби само 200.000 денари за издаваштво, а ние имаме од 30 до 40 рецензирани книги, кои не можевме да ги отпечатиме.

ЧЕПРЕГАНОВ: Поимот албанско востание со себе носи огромна тежина, бидејќи и Албанците предложија да го прославуваат Денот на албанското востание во РМ. Тоа беше предлог за Програмата за 2006 година. Имено, да се празнува денот кога почна војната. Значи, сега имаме процес во кој некои биле незадоволни поради одредени нешта во земјава, па тие се кренале против власта, која не ја сметале за своја. За мене тоа востание значи дека се плашиме да го именуваме, дали е војна? Ние одиме кон тоа дека станува збор за конфликт - вооружен конфликт. За мене тоа е етничка војна, граѓанска етничка војна, која се случи во 2001 година, бидејќи мораме да го именуваме или да го идентификуваме конфликтот. Што всушност е тоа? Ако тие се граѓани на оваа држава, значи граѓани од една националност се кренаа против системот кој е уставен, всушност значи има етничка граѓанска војна. На прашањето дали некои други политички интереси се вмешани, одговорот е да, сигурно. Меѓутоа, тоа навлегува во сферата на политиката. Во светски рамки гледаме што се случува со независноста на Косово. Прашање е на денот кога тоа ќе се случи, а предвидувањата што ќе биде потоа, дали Македонија ќе почувствува криза, дали тоа ќе биде позитивно или негативно, ќе видиме. Тука има разни сценарија. Но, што ќе се случи тешко дека некој ќе може да прогнозира.

Во контекст на прашањето за Косово, одредени европолитичари ја покажаа својата дволичност, односно ни понудија создавање на т.н. Албанославија. Ваквите идеи не се нови, но сепак се опасни. Каков е Вашиот коментар?

ЧЕПРЕГАНОВ: Тоа не е ништо ново. Знаете, Европа и светските сили, ако не предвидат како ќе им се одвиваат настаните во текот на наредните 20 или 30 години, тогаш во одредени работи тие воопшто нема да интервенираат во регионот. Сигурно е дека во своите глави имаат одредена слика за тоа како би требало да изгледа Балканот. Пред извесно време беше спомнута идејата за некаква царинска унија меѓу балканските држави. Тогаш, веднаш се истапи со тврдењето дека со тоа се формира трета Југославија итн. Како историчар, би напоменал дека вакви опции за разни федерации, конфедерации, униии меѓу балканските држави, Британците разгледувале уште при крајот на Втората светска војна. Во нивните планирања и проекти, во детали се дадени анализи за тоа која и која држава, во каква федерација би можеле да опстојат. Затоа што, според нив, секоја мала држава економски не може да излезе на пазарот и да биде конкурентна како што може да биде во рамките на една унија, конфедерација или балканска федерација. На пример, во тие проекции Македонија е проектирана да биде дел од балканска федерација, се смета дека во неа не би имало граници, ќе има слободно движење на стоки и народи. Според нив, во тој поглед таа би можела да живее многу добро, додека како самостојна и независна земја, со економија која нема излез на море, затворена од сите страни, тешко би се реализирала како држава. Значи, зборуваме за предлог кој датира од времето на Втората светска војна, во кој се иницира создавање федерација меѓу Југославија, Албанија и Бугарија. Сега ова што го прави Европа, на начин на кој, меѓу другото, сака да ни порача дека прво треба да ги средиме работите, да направиме нешто што обединета Европа го иницира во вид изјава на телевизија, е всушност дека не може само Македонија да се извади од Балканот и да влезе во ЕУ, а другите да бидат разединети. Мислам дека основниот проблем за ЕУ се границите. Доколку тргнете од Словенија за да дојдете до Грција треба да минете неколку граници. Запад не сака да има граници за нејзината стока. Борбата е единствено да се ослободат државите од тие граници. Тие да бидат слободни за проток на стоки, лица и капитал. Но, за тоа ќе треба време и не треба да нè чуди зошто Европа застанува зад овој предлог. Тие само си ги гледаат своите интереси на Балканот.

ТРЕБА СИЛИ ЗА ОСУДА НА РЕПРЕСИИТЕ

Прашањето за Македонците кои често ги нарекуваат деца бегалци од Егејска Македонија, ИНИ се зафати да го расветли и да одговори што се случувало со нив во не толку далечната 1946 година. Но, и покрај Вашите напори за одбележување на годишнината, сепак евидентно е дека секоја македонска политичка опција одбегнува да учествува во решавањето на нивниот проблем. Зошто власта тоа го прави?

ЧЕПРЕГАНОВ: Граѓанската војна во Грција, каква што била во 1946 година, и била предизвикана поради судир на две идеологии, комунистичката и капиталистичката, а во која учествувале и Македонците, бидејќи се надевале дека така ќе дојдат до остварување на своите национални права, дури и обединување на Македонија, претставува сериозна траума за нив.

Резултатот од таквата борба е познат. Тој заврши како трагедија за македонскиот народ, а голем број деца и луѓе Македонци ја напуштија Грција, беа разместени во поголемиот дел од југоисточните земји на Европа. Но, денес главно прашање е дали повторно се навраќаме на проблемот? Од историски аспект тој е јасен и за него постојат факти. Мислам дека главен проблем претставуваат имотите на Македонците, кои останаа во Грција. Во тој контекст, сметам дека историографијата многу често се навраќа на ова прашање, но како да немаме сили и желба да ги затвориме проблемите. За одредени балкански земји, ваквите или нему слични прашања не претставуваат товар. На пример, Хрватска, Словенија и Бугарија, по осамостојувањето веднаш донесоа закони со кои решија одредени репресивни прашања, кои ние како држава сè уште не сме ги решиле. Дури сега се наметнува прашањето за осуда на репресиите вршени врз оние, кои се бореа за самостојна и независна Македонија, или воопшто за сите репресии. Сигурно е дека секоја репресија во еден систем е за осуда, без разлика каков бил тој. Но, ние и по 60 години се навраќаме на тоа, како да не постои, или како да не постои добра волја. проблемот со т.н. "деца бегалци", со имотите на Македонците од Егејскиот дел на Македонија, е прашање кое треба да биде решено на ниво на држави. Но, и прашање кое директно навлегува во внатрешните интереси на Грција, бидејќи станува збор за дел од Македонија, кој е многу плоден и погоден за земјоделие. Знаеме, кој дел ја храни Грција, и мислам дека тука ниту Европа не е подготвена да ни излезе во пресрет, освен ако се успее да се добие некоја компензација за имотите кои сега можеби им припаѓаат на други граѓани.

тичката идеологија претставуваат сериозна опасност за Вашите истражувачки проекти и расветлување на судбината на македонските деца?

ЧЕПРЕГАНОВ: Не би рекол дека некој нè спречува во истражувањата за одредени значајни личности од македонската историја, затоа што од осамостојувањето досега не сме имале притисок од ниту еден политичар во однос на тоа што да истражуваме или како да истражуваме. Мое мислење е дека една личност од македонската историја, било позитивно или негативно нормирана во нашата колективна свест, еве да речам, Тодор Александров, Иван Михајлов, Шаторов, Ченто, Панко Брашнаров, сите тие треба да се разгледаат. Тие ѝ припаѓаат на македонската историја, а ние самите како македонски историчари, како Македонци, мораме да се соочиме со тие настани и личности, бидејќи треба дадеме оценка за тоа што било и какви тие биле во времето кога дејствувале. Сè додека се плашиме од одредени работи, кои ни се оставени како наследство од претходниот период, Шарло бил вака третирани, Панко Брашнаров онака, потоа Павел Шатев вака, ќе имаме проблеми. Тоа се личности од македонската историја, кои на еден или на друг начин се бореле за самостојна и за независна Македонија. Тоа што одредена идеологија не дозволувала нивно експонирање и реализирање на идеите за она што се бореле и како такви завршиле во затвор, тоа е за осуда. Начинот на кој се постапувало со нив е за осуда. Нивните идеи не можат да се затворат или да се задржат во главите. Тие идеи реално постоеле и ќе постојат.

Голготата и несреќната судбина на Македонците од Егејскиот дел на Македонија не може да се дополни со пари или...!?

Во текот на 2005 година беа печатени нови учебници по историја, кои предизвикаа бура негативни реакции. Зошто дозволуваме да се бришат фактите за национално-ослободителните движења на Македонците, а се величат одредени движења, на пример, "Бали комбетар" итн.?

ЧЕПРЕГАНОВ: Видете, никакви материјални средства не можат да ја надоместат извршената репресија врз нив. Тоа прогонство може да го доживее само оној човек кој ги почувствувал нивните механизми. Мислам дека сите други кои велат сто стапа по туѓ грб, е многу лесноумно тврдење, но сепак ако тие луѓе бараат да биде решено, тоа мора да се направи на ниво на двете држави.

Зошто околу ова прашање молчат политичарите?

ЧЕПРЕГАНОВ: За нас историските факти се едно, а за Грците се друго. Но, дали се прифатливи за грчката страна? Таа има свои аргументи дека во тој период била загрозна независноста и самостојноста на Грција, дека комунистите настојувале да ја заземат. Всушност, тоа било излез за Советскиот сојуз на Босфорот. Но, тука има и друга работа, а тоа е што истите тие, наследниците на комунистите од Грција, кои имаа проблеми со комунистите, ја осудија Резолуцијата од Стразбур. Поголемиот дел од грчките партии, Неадемократија, ПАСОК, Комунистичката и Социјалистичката партија, дадоа контрарезолуција со која бараат да не се осудува комунистичката идеологија.

Примери на табу теми има многу. На пример, судбината на некои поистакнати личности од македонската историја, кои дејствувале за време и по Илинденското востание, потоа создавањето на МАНАПО, дејствувањето на Методија Шаторов-Шарло, голготата на Ченто и на "Голооточаните" итн. Дали во време кога кај нас се напредува парламентарната демократија, се создава нова генерација политичари, кои задоеени со неокомунистичката идеологија...

Бугарија и Грција работат на друг принцип. Тие дури финансираат странски автори или групи, кои се грижат за нивната историја и пишуваат за Македонија, додека кај нас состојбата со истражувањето по архивите е сложена. Имаме само еден истражувач кој знае старотурски. Потоа ИНИ денес нема покриено одредени периоди од историјата, бидејќи се стопирани сите вработувања. Но, благодарение на пријателствата дејноста не застанува. Архивите во Софија ни се отворени, во Белград имаше мали застои, но процесот на соработка продолжува. Таму се чека сукцесијата, бидејќи за нас, на пример, интересна е документацијата од времето на Информбиро, за кое се зборува дека е во Босна, а дел од архивите се изгорени.

ЧЕПРЕГАНОВ: Во ЕУ постојат некои нови текови, кои овде се присутни и имаат влијание врз образовниот процес. За таа цел и во ЕУ постои Комисија за образовните процеси, кои сигурно настојуваат да се променат одредени ставови или определени содржини, кои порано биле или не биле присутни во нашите учебници по историја. Но, тоа не е тренд само во Македонија, тоа се случува и со другите балкански држави. Меѓутоа, треба да се има предвид дека промените не треба да се случуваат само во Македонија, и само Македонците тоа да

го прават по барање на ЕУ, туку треба да го прави целиот Балкан. Тука е проблемот што одредени држави не прават никакви промени и остануваат на нивните поранешни ставови. За таа цел ние направивме програма по историја, која предизвика реакција, затоа што поголем дел од содржините се однесуваат на историјата на Албанија. Мислам дека реакцијата е токму во таа работа. Ниту една содржина од македонската национална историја не е исфрлена. Можеби само пристапот на авторите во презентирањето на содржините во учебниците е малку друг, а се очекуваше да биде како порано. Но, треба да се има предвид дека секој автор има слобода да го запише тоа што го има. Тука има рецензии, кои ги прават професори од училиштата, а има уште една работа, Комисијата која одредуваше кој учебник ќе биде пуштен во оптек во училиштата. Многу тешко дека ќе се направи идеален учебник за да ги задоволи сите желби на учениците или на јавноста. Но, мислам дека се обидовме да направиме програма, која ќе биде прифатлива и за поголемиот дел од македонското општество, затоа што досега имавме случај кога реагираа албанските професори, бидејќи во учебниците имаше една-две лекции за Албанците. Тие бараа повеќе, сакаат да учат повеќе содржини за албанската историја. Но, со програмата баравме да има и содржини од историјата на Албанците во Македонија. Меѓутоа, за жал, до сега нема историчар Албанец, кој се занимавал со оваа проблематика од историјата. Тоа е еден од проблемите, кои ги лоциравме во контактите со албанските колеги. Сметам дека тој ќе се надмине. Но, пред да го

имаме овој проект наидовме на практични проблеми, албанските професори предаваа историја од учебници од Албанија и од Косово.

Колку тоа е штетно, бидејќи во меѓувреме се развива тезата за мултиетничко општество?

ЧЕПРЕГАНОВ: Самиот факт дека се користеа учебници од страна, за кои се нема никаква контрола, а гледајќи ја нивната идеолошка матрица, се заклучува дека таа доволно зборува за нивното негативно искуство. Во тој контекст мора да се има предвид дека е невозможна и контролата во училиштата на часовите по историја, бидејќи таа се потпира само на двајца советници инспектори. Ги спомнавте балистите, мислам дека тие се во онаа дименија во која треба да се спомнат, а сигурно дека ние фактите не можеме да ги менуваме. Се знае што претставуваат балистите во однос на Македонците, но треба да се има предвид дека балистите имаат одредено значење во однос на Албанците. Затоа треба да расчистиме дека за време на Втората светска војна Албанците живееле во една обединета Албанија. Западна Македонија, Косово и Албанија биле територија која функционираше врз база на договорот со Германците и Италијанците, но сега логиката на балистите во однос на Македонците, кои се бореа за национално ослободување на својата територија и односот на самите Албанци кон балистите е различен. Тоа значи дека во однос на ова гледиште нема да има некоја промена кај ентитетите.